

АЛЕКСАНДРА БУЛАТОВИЋ*
ОЛИВЕРА ПАВИЋЕВИЋ**
Институт за криминолошка и
социолошка истраживања (ИКСИ)
Београд

УДК 316.344:316.334.2

Прегледни рад
Примљен: 17.01.2018
Одобрен: 02.03.2018
Страна: 531-544

ОТПОРНОСТ, ДОБРОБИТ И ДРУШТВЕНИ КАПИТАЛ: САДЕЈСТВА И КОЛИЗИЈЕ***

Сажетак: Људско деловање усмерава заједничке вредности и процене сврсисходности деловања, тј. просуђивање у духу тих вредности, а у сржи његове мотивације је добробит као квалитет живота. Индивидуална и друштвена добробит формирају се под утицајем бројних фактора чији међусобни однос формира широки дијапазон — од природних околности до друштвено конструисаних норми.

Концепт отпорности је блиско повезан са концептима добробити и друштвеног капитала. У овом раду се представљају начини на који су наведени концепти повезани и њихови заједнички предиктори. Циљ рада је да разматрањем различитих аспеката отпорности укаже на могућности интервенције путем креирања социјалних политика које би биле засниване на бољем разумевању начина на који отпорност, добробит и друштвени капитал универзално функционишу — на нивоу појединца и на нивоу заједнице.

Кључне речи: отпорност, добробит, друштвени капитал, јавна политика, квалитет живота

Отпорност и добробит

Отпорност је део индивидуалног или колективног суочавања са траумом или стресом које се најшире разуме као способност индивидуе, заједнице или друштва да се успешно изборе са потешкоћама различите врсте. У том смислу се она истражује у различитим дисциплинама, као што су психијатрија (индивидуалне особине), социологија (друштвене релације), психологија (породични односи), екологија (системски одговори на друштвене и природне катастрофе), криминологија и безбедност (одговори на насиље и криминал). Пос-

* abulatovic@sezampro.rs

** oliverapavicevic4@gmail.com

*** Овај текст је настао као резултат истраживања у оквиру пројекта „Криминал у Србији: феноменологија, ризици и могућности социјалне интервенције” (бр. 47011), Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд.

ледица интересовања различитих научних дисциплина за феномен отпорности је сходно креирање суштински различитих перспектива које онемогућавају његово јединствено концептуализовање.

Отпорност подразумева способност брзог опоравка или повратка на ниво здравог психолошког и социјалног функционисања (Bonanno, 2004). У тако одређеном контексту, отпорност стоји као један од централних елемената при одређивању способности индивидуе или ентитета да на стрес или шок реагује прилагођавањем које омогућава преживљавање, одн. самообнову мењањем својих не-суштинских атрибута (Manuena, 2006: 446).

Поред фактора отпорности — унутрашње и спољашње претпоставке за превазилажење трауме, концепт отпорности обухвата и саму трауму без које се не може утврдити присуство отпорности (Masten, 2001). Временска динамика је важна за овај концепт и подразумева различите временске секвенце — припрема за неповољни догађај (изненадни или предвиђени), суочавање са траумом и ефикасност у њеном превладавању кроз позитивни исход. Отпорност укључује способност суочавања са променама и новим околностима, као и прилагођавање на њих уз осећање поверења и оптимизма. У том смислу се, отпорност сагледава као стање које стоји у опозицији са стањем страха и бриге (последицама околности неизвесности и ризика). Отпорност је веома важна у појединим животним фазама (прелази у различита животна доба), а и у савременој друштвеној динамици која је саздана од сталних, мање или више, предвидљивих промена.

Ефикасност се у оквиру концепта отпорности може посматрати као индивидуална (емотивна, психолошка, морална ефикасност) и као социјална (организациона, материјална, комуникациона, институционална и др.). Постоји значајна празнина у операционализацији или превођењу знања о отпорности у ефикасну праксу, како на индивидуалном, тако и на нивоу заједнице. Нека искуства су показала да стратегије суочавања са природним катастрофама показују већу ефикасност код заједница у којима постоји боља размена информација, промовисање социјалне интеграције и развијање социјалне компетенције појединаца и заједнице (Van Kessel i dr., 2014). Отпорност заједнице у борби са елементарним катастрофама и опоравку од њених последица, „исцељењу” (*healing*) позитивно утиче на ментално здравље и повећава добробит њених становника.

Концепт отпорности је близак и повезан са концептом добробити и концептом друштвеног капитала. Предмет овог рада је анализа релација између ових концепата, утврђивање заједничких предиктора, њихово преклапање али и њихово раздвајање. Циљ рада је указивање на могућности креирања социјалних и интервенционих политика које би се заснивале на бољем разумевању начина на који ови концепти функционишу, како на индивидуалном, тако и на групном нивоу.

Темељна мотивација људског деловања описује се као трагање за начином да се оствари, одржи и поврати субјективна добробит која се једноставно одређује као когнитивно вредновање оптималног живота (Brdar, 2006:

672). У оквиру концепта добробити разматра се квалитет живота појединца или друштва, одн. разликује се индивидуална добробит од друштвене добробити. Према се не могу сводити један на други, постоји директна веза између ова два нивоа благостања (Булатовић, 2015). Они се преплићу у динамичном процесу индивидуалног самоостваривања у оквиру потенцијала за друштвени напредак, те концептуализација појма упућује на директну везу између друштвеног и индивидуалног благостања. Достижање циљева као испуњење потреба непосредно је у вези са добробити како појединца тако и друштва (Brdar, 2006: 673). Ова веза функционише слично систему спојених судова, јер се промене на једном нивоу рефлектују на другом, тежећи за равнотежом међу тим нивоима (Булатовић, 2015). Пораст интересовања за подизање нивоа опште добробити уочава се на глобалном нивоу што указује на померање разумевања напретка као процеса који за последицу има приметно и непорециво побољшање стања неког појединца, друштвене групе или институције, односно њихов долазак на „виши,“ ниво у одразу различитих сфера, од здравља, материјалног благостања, безбедности, до физичких, интелектуалних и технолошких могућности. Добробит не подразумева само конвенционалне економске параметре материјалног богатства, већ се дефинише као квалитет живота „верификован“ кроз психолошко стање у одређеном тренутку.

Добробит је сложен појам који се разликује у различитим контекстима, саздан од низа различитих, али повезаних психо–социјалних фактора (испуњеност, срећа, отпорност, ментална издржљивост итд.).

Чињеница да се концепт добробити (као и концепт отпорности) односи на индивидуалне, групне и друштвене нивое људског живота који се преплићу у различитим културним, социјалним и индивидуалним контекстима указује да би било опортуно издвајати из низа фактора оне који су оптимални предиктори отпорности и добробити. Полазна претпоставка је да фактори отпорности имају потенцијално значајан утицај на здравље и добробит као квалитет живота, али и да су сами одређени нивоом друштвене добробити. Сагледавање отпорности као развоја личних ресурса на темељу приступа заштитним факторима у друштвеном окружењу у циљу остваривања индивидуалне и друштвене добробити успоставља везу између ова два конструкта. Ово представља основ за дискусију да ли су добробит и отпорност две стране истог новчића, да ли они стоје у позитивној корелацији и како су у тој корелацији позиционирани појединци, а како заједнице.

Парадокс отпорности и благостања

Поред чињенице да пораст животног стандарда током последњих четрдесет година, у тзв. савременом западном цивилизацијском кругу није имао за последицу праволинијски пораст добробити показало се и да пад економског стандарда у последњих десетак година све више усмерава дискурс ка отпорности која постаје доминатнија тема (Mguni i dr., 2012). Отпорност као способност да се недаћа боље поднесе постаје све релевантнији концепт у све-

ту у коме држава смањује формалну институционалну подршку, те она више није доступна у оној мери у којој је то била до скоро.

Добробит и отпорност се повезују на нов начин. Квалитет нечијег живота почиње да зависи од нивоа менталне издржљивости (Mguni i dr., 2012). Полазећи од ових запажања, аутори истраживања отпорности и благостања спроведеног у Великој Бритањи, 2012. године, пошли су од претпоставке о важности корелације између отпорности и благостања и чињенице да њихов квалитет и пропорција могу имати значајне импликације на креаторе социјалне политике у локалним заједницама.

Концепт благостања и концепт отпорности имају сложену социо-културну контекстуалност, а њихова различита динамика потиче од чињенице да се процена благостања односи на садашњи тренутак, док је у концепт отпорности укључена прошлост, садашњост и будућност. Отпорност се може градити пре и након кризе, а суочавање са кризом представља пресудни момент у процени која има темпорални карактер укључујући пре и после.

У истраживању се пошло од тезе да фокус на добробит и игнорисање отпорности може довести до тога да заједнице са високим нивоом благостања буду подложне потенцијалном стресу у будућности због ниског нивоа отпорности. Отпорност не сме остати занемарен проблем, а разумевање везе између отпорности и благостања изоштрава слику о повезаности ових концепата и начину на који они могу да помогну у смањивању ефеката економске рецесије (Mguni i dr., 2012).

Добробит се односи на укупну процену појединца о свим важним аспектима живота (Diener, 2009). Као таква, она доприноси заштитним факторима који повећавају флексибилност и способност за суочавање са стресом и кризом. Сходно томе, добробит је исто толико важна у периодима економских тешкоћа као и у доба просперитета (Mguni i dr., 2012). Истраживачи су пошли од претпоставке да је веза између просуђивања о квалитету живота (добробит) и суочавање са кризом и успех у опоравку (отпорност) од посебног интереса за социјалну политику и пружање услуга на нивоу локалне заједнице. Варијабле које су најјаче повезане са добробити фокусирају се на материјално благостање (субјективна перцепција финансијске ситуације), на самопроцену нивоа поверења и статус запослености. Као најважније варијабле у одређивању отпорности издвојиле су се друштвене мреже и друштвена подршка (пријатељи, породице из суседства, свакодневно дружење и разговори са људима из суседства). Ове варијабле значајно подстичу емотивну отпорност као и способност суочавања са проблемима. Истраживање је показало да постоји очекивано преклапање варијабли које доприносе добробити и отпорности. Добробит је уско повезана са отпорношћу, при чему је већина испитаника пријавила висок ниво добробити у корелацији са високим степеном отпорности, и обратно — низак ниво добробити са ниским степеном отпорности.

Резултати истраживања су омогућили и идентификовање околности у којима долази до раздвајања добробити и отпорности које указује на парадокс овог односа. То значи да постоји мањи, али не и занемарљив број појединаца и

локалних заједница који показују висок ниво добробити, али ниску отпорност (16,6%), као и они код којих је низак ниво добробити повезан са високим нивоом отпорности (17,8%). На основу ових сазнања формиране су четири групе испитаника: они са високим нивоом благостања и високом отпорношћу, особе са ниским нивоом благостања и ниском отпорношћу, испитаници са високим нивоом благостања и ниском отпорношћу, и они са ниским нивоом благостања и високом отпорношћу.

На основу упоредне анализе добробити и отпорности заједница могуће је идентификовати „просперитетна предграђа,, тј. подручја са високим нивоом добробити и отпорности, са материјално добро ситуираним и старијим породицама (особе од 45 до 64 година). За области са ниским нивоом добробити и ниским нивоом отпорности је карактеристичан већи број самохраних родитеља са високим процентом незапослености. Локалне заједнице у којима се добробит и отпорност раздвајају представљају заједнице које имају висок ниво отпорности и низак ниво добробити. То су радничка насеља са млађим становништвом које живи у заједничким стамбеним зградама и изнајмљеним становима. Становници оваквих насеља ређе пријављују депресивност или узнемиреност, имају јаче осећање припадности заједници и суседству и позитивно оцењују своју тренутну финансијску ситуацију (мада не и перспективу у будућности). У оквиру овог типа заједнице уочено је, такође, да раздвојени или разведени појединци, незапослене или дуготрајно болесне и онеспособљене особе имају нижи ниво способности у доношењу одлука и суочавању са тешкоћама које је изазвала економска рецесија. На крају, заједнице са високим нивоом добробити, а ниским нивоом отпорности карактеришу одлике доброг материјалног статуса уз присуство осећања изолованости, усамљености и депресивности. У њима преовлађује старије становништво, преваходно пензионери, који имају висок ниво финансијског благостања и код којих је субјективна самопроцена финансијског благостања позитивна, али је способност превазилажења тешкоћа нижа, са повећаним вероватноћом појављивања потиштености и депресије. У оваквим заједницама се појављује парадокс већег нивоа благостања укрштеног са ниским нивоом отпорности.

Добијени резултати који сведоче о односу добробити и отпорности указују и на очигледну везу између отпорности и друштвеног капитала (посебно неформалних друштвених односа блискости и подршке). Резултати истраживања су показали да око 65% узорка показује позитивну корелацију (40%) између добробити и отпорности. Углавном, тамо где је добробит на високом нивоу биће и отпорност, као и обратно. Међутим, оно што се издваја као значајно у расветљавању парадокса у односу ова два концепта јесте да резултати сугеришу како висока корелација између добробити и отпорности не подразумева истоветну корелацију између задовољства (темељна компонента добробити) и способности превазилажења трауме и промене (темељна компонента отпорности). Значајан број појединаца код којих се испољава парадокс непоклапња добробити и отпорности (35%) упућује на закључак да се „задовољни” али „рањиви,, не могу лако препознати и одвојити од групе испитаника који су показали висок ниво добробити и висок ниво отпорности. Незапосленост је

најјачи предиктор за виши ниво задовољства и нижу отпорност (пензионери). Остали предиктори који су се издвојили су: деца у породици, висок ниво образовања, те брачни статус насупротив раздвојености и разводима. У другом случају, код ниског нивоа добробити и високог нивоа отпорности. најјачи предиктор отпорности је било одсуство деце у породици, затим нижи ниво образовања, мушки род, присуство незапослености и развода (Mguni i dr., 2012).

За разлику од појединаца, заједнице са високим степеном добробити и ниском отпорношћу су показале већу флексибилност у околностима промене економског пејзажа. Заједнице са високим степеном отпорности и ниским нивоом добробити карактерише млађе радничко становништво, настањено у стамбеним зградама и јавним становима. У оваквим заједницама се показало да борба њихових становника за материјално благостање као важан елемент добробити, покреће чврсте социјалне мреже и развија осећање припадности који се појављују као значајни фактори отпорности. Та чињеница наводи на важност везе између концепта отпорности и концепта друштвеног капитала.

Друштвени капитал и отпорност

Студије које се фокусирају на заштитне факторе отпорности на нивоу заједнице одражавају промену перспективе од дефицита ка потенцијалу заједнице како би се олакшала мобилизација људских и физичких ресурса (Ungar, 2011). Друштвени капитал (и кроз неформалне односе и као формално пружање услуга) даје заједницама потенцијал да се опораве од драматичних промена, одржавајући њихову прилагодљивост и подржавајући нови раст. То указује на импликације које има друштвени капитал у сфери социјалне политике која је усмерена ка развијању добробити и отпорности: обликовање јавне политике, одн. интервенисање путем јавне политике требало би да има у фокусу доступније пружање неформалне подршке и више коордисано, континуирано, преговарачко, културно релевантније и ефикасније функционисање формалних служби (Ungar, 2011).

Друштвени капитал, као средство или ресурс за отпорност, може бити карактеристика заједнице или појединца. Као индивидуално средство, друштвени капитал се састоји од односа појединца према доступним друштвеним ресурсима. Као карактеристика заједнице, он се састоји од атрибута као што су поверење, реципроцитет, колективна акција и партиципација. То га чини тесно повезаним са концептом отпорности. Међутим, треба имати у виду да друштвене везе могу бити насилне, репресивне, фрустрирајуће и на друге начине деструктивне, те се мора уважити разноврсност облика друштвеног капитала које те везе формирају, као и утицај различитих облика друштвеног капитала на индивидуалну и колективну отпорност.

Преглед литературе о друштвеном капиталу може да наведе на идеју да индивидуални или заједнички приступ друштвеном капиталу неминовно побољшава адаптивне капацитете појединаца. Међутим, неки облици друштва-

ног капитала могу смањивати спремност појединца или заједнице да се прилагоде променама у различитим кризним контекстима.

Пионирско истраживање о друштвеном капиталу у историјском развоју италијанских регија показало је да друштвени капитал блиско повезан са отпорношћу неких заједница. Оне се боље носе са шоковима, изненадним променама и одржавају животни стандард и након трауматичних искустава (Putnam, 1993). Одсуство друштвеног капитала Роберт Патнам је називао „зачараним кругом” стагнирајућег, неповерљивог друштвеног окружења, за разлику од „кругова врлине” које карактерише присуство друштвеног капитала као акумулације корисности (Putnam, 1993: 107). Међутим, иницијални концепт друштвеног капитала се брзо суочио се са изазовима. То су проблеми друштвеног конфликта, политички аспект друштвеног капитала и вертикална димензија добровољних удружења условљена класном диференцијацијом. У покушају да реши проблем који је произашао из постојања друштвене повезаности и дељења норми које не познају општи интерес, Патнам је накнадно увео дистинкцију између друштвеног капитала који омогућава повезивање (*bonding*) у заједници и оног друштвеног капитала на основу којег је могуће тзв. премошћавање (*bridging*) (Putnam, 2000).

Према није реч о идентичним појмовима, повезујући (бондинг) друштвени капитал и неформални друштвени капитал представљају облике друштвеног капитала саздане од неформалних друштвених мрежа, односа лицем у лице између ограниченог броја људи који се познају или су повезани сродством, пријатељством и блискошћу. Неформалне везе су „институције” у социолошком смислу јер имају понављајуће обрасце у социјалним интеракцијама. Међутим, њима недостаје формално признање у виду писаних формалних правила, законски опредељених средстава и запосленог особља. Неформални друштвени капитал није формално структуриран већ је платформа за делање и дејственике у размени информација, роба и услуга. Формални друштвени капитал упућује на формалне организације и везе, законски регулисане и регистроване као правна лица. Институцијама је својствено формално организовање, формалне процедуре, обезбеђени буџет, као и присуство сталних чланова на различитим нивоима функционисања.

Повезујући односи између чланова породице, пријатеља и суседа у затвореним и чврсто повезаним мрежама стварају густе мрежне структуре и снажно, али локализовано поверење. Строге и чврсте друштвене норме које се формирају унутар тих мрежа могу обесхрабрити промене и повећати хомофилију (тенденцију групе да смањује разноврсност током времена). Висок ниво поверења и осећања припадности показали су се као заштитни фактори отпорности код одређеног процента појединаца и заједница у енглеском истраживању (Mguni i dr., 2012). Међутим, повезујући друштвени капитал делује тако што смањује разноликост групе што генерише потенцијал за смањивање отпорности јер се појединцима ограничава скуп опција које ће бити групно прихваћене (Portes, 1998). Појединци ће бити ускраћени за неопходне информације или ће им бити наметнуте друштвене норме које обесхрабрују иновације и прилагођавање (Smith i dr., 2012).

На примеру искустава из криза изазваних елементарним катастрофама показало се да је неформални друштвени капитал који је настао на бази мање формалних друштвених односа витална компонента адаптивних капацитета, пре свега, због улоге у појединачном, породичном и друштвеном односу према заједничком ризику (Adger, 2003). Отпорност као концепт који се заснива на способности успешног суочавања са ризиком и опоравком од трауме укључује присуство заједничког ризика као подстицаја за мобилизацију друштвених ресурса базираних на концепту друштвеног капитала. Постоји све већа емпиријска евиденција да су неформалне друштвене везе одиграле кључну улогу током и након катастрофа, смањујући ризик и убрзавајући опоравак. Корист од снажног присуства повезујућег друштвеног капитала показала се на више планова. Појединци који имају добре везе са суседима могу добити узајамну помоћ и неформалну сигурност у време када многи пружаоци услуга из приватног и јавног сектора остају ван акције. Повезаност у односу на изолованост чини огромну предност у кризним ситуацијама. Кохезивне заједнице могу превладати баријере за колективну акцију и заједнички радити на заустављању криминала и хаоса, као и пружању различитих врста неопходне неге. Коначно, особе са јачим везама са заједницом имају мању вероватноћу напуштања погођене области и већу вероватноћу учешћа у њеној обнови (Aldrich, Smith, 2015).

За разлику од подручја која су захваћена елементарним непогодама у којима су тесне социјалне везе и повезујући друштвени капитал одиграли пресудну улогу у превазилажењу кризе, у подручјима захваћеним оружаним сукобима показало се да премошћујући (бридгинг) друштвени капитал има пресудну улогу у пружању помоћи настрадалом становништву. Оружани сукоби стварају највећи могући степен несигурности за добављаче и пружаоце помоћи који делују у условима разрушених и растурених заједница при чему им премошћујући друштвени капитал обезбеђује премошћавање празнина између етничких, верских или других зараћених група и омогућава колективну акцију (Aldrich, Smith, 2015). Друштвени капитал није сам по себи довољан да подстакне проактивно адаптивно понашање и промене (Dagsupta, 2003). Повећан број истраживања и радова који указују на значај друштвеног капитала за отпорност у прилагођавању климатским променама показао је да отпорност представља резултат интеракције између локалних, националних и глобалних нивоа и снага, при чему процењивање и разумевање везе између локалних облика друштвеног капитала и капацитета отпорности чини први корак у креирању интервенционих политика (Adger, 2000; Adger i dr., 2002; Pelling, Hirh 2005; Wolf i dr., 2010; Scheffan, Marmer, Cow, 2012). Свака интервенција мора да уважава постојеће локалне облике друштвеног капитала, јер њихово игнорисање и лоша комуникација могу имати низ последица које воде ка уништавању локалног друштвеног капитала.

Локалне групе могу деловати у неједнаким условима, у условима постојања баријера које искључују угрожене чланове заједнице путем ограничења на различитим основама (пол, религија, класа и др.). У том смислу, патрон-клијент односи (вертикално насупрот хоризонталном повезивању) формирају

ексклузивни друштвени капитал саздан од изразито неједнаке расподеле моћи, експлоататорских односа и непотизма. Овако изграђени друштвени капитал не доприноси јачању отпорности заједнице већ је води у још дубљу зависност од моћи и екстремнију неједнакост. Зашто је то тако Роберт Патнам (Robert Putnam) је објашњавао на следећи начин: „Норме реципроцитета и мреже грађанског ангажовања чине основу обрасца друштвеног понашања које се заснива на једнакости и хоризонталном повезивању, те стоји у оштром контрасту са вертикалним хијерархијским повезивањем чија је последица успостављање патрон–клијент друштвених односа” (Putnam, 1993: 183). То значи да људи чине нешто за друге не услед притиска и моћи другог актера, не услед непосредне користи, већ знајући да ће у будућности, „на крају пута”, тај неко учинити исто то за њих, дакле, реч је о томе да људи генерално усвајају норму реципроцитета као заједничке (Putnam, 1993: 82–83). Хоризонтални односи реципроцитета и поверења које је засновано на активном учешћу у јавним пословима и грађанској сарадњи супротни су односима лојалности типичним за покровитељске механизме вертикалних хијерархија, а појављују се као замена за неуравнотежене и непредвидљиве друштвене односе. У описаном контексту који чини одсуство односа сарадње, поверења и толеранције заснованих на хоризонталним мрежама реципроцитета и грађанском ангажовању, појављује се неморални фамилијаризам, клијентизам, безакоње, а неефикасна влада и економска стагнација изгледају као вероватни исход (Putnam, 1993). Пјер Бордју (Pierre Bourdieu) који је међу првима у теорију увео појам друштвеног капитала, суштину овог концепта сагледава у односима моћи који га детерминишу и неједнаком приступу беневитима које доноси. Он наглашава да вредност друштвеног капитала није иста за све актере јер он није јавно добро подједнако приступачно привилегованима и угроженима, а и убичајене су „тенденције привилегованих појединаца да одрже своје привилеговане позиције користећи своје везе са другим привилегованим људима” (Бордјеу, 1986). На жалост, друштвени капитал не даје увек позитивну предност и у великом броју друштвених ситуација он се појављује као негативни друштвени капитал. Исти механизми који као исход имају позитивни друштвени капитал могу имати и друге, мање пожељне последице (Портес, 1998). Алехандро Портес (Alejandro Portes) наглашава четири мање пожељне последице: искључивање аутсајдера, појачан притисак на чланове групе, ограничења индивидуалне слободе и нивелишуће норме (Portes, Landolt, 1998). Затварање мреже око негативних норми, као што су агресија и насиље у оквиру „ограничене солидарности”, чини негативни исход појединачних и групних идентитета, као и групних норми.

Теоријски напори да се превазиђе социјално–патолошки потенцијал друштвеног капитала укључујући секташтво, корупцију, неједнакост и ексклузивност базирани су на откривању његовог диверзификованог карактера и у том смислу се говори о неформалном и формалном, повезујућем и премошћујућем, инклузивном и ексклузивном, хомогеном и хетерогеном друштвеном капиталу, међутим, опстаје читав скуп неразрешених односа и питања, а основна тешкоћа се састоји у тешком идентификовању узрока и последица (Павићевић, 2012).

Утицај друштвеног капитала на добробит и отпорност у процесу креирања локалних политика

Недоумице услед неодређености и ширине појма друштвеног капитала који је саздан од когнитивних, релационих и структуралних елемената остављају отвореним суштински изазов у разматрању корелација између отпорности, добробити и моделовања локалне политике као средства да се утиче на феномене у друштву — питање о томе како се релације и размене на индивидуалном плану, њихова својства и значај преносе на макро друштвени план (Павићевић, 2012).

Идеја водила друштвеног капитала као суштински важног за здраву заједницу заснива се на претпоставкама о његовој могућности да обезбеди ефикасне и одговорне институције, развије механизме за добро управљање, охрабри способност појединаца да остваре сопствене интересе и развију групне капацитете кроз колективне акције у решавању проблема, као и да подигне ниво интерперсоналног поверења кроз чланство у добровољним организацијама. Чини се да постоји имплицитни консензус о томе да је друштвени капитал важан, јер омогућава људима да делају заједно решавајући дилеме колективне акције (Portes, Landolt, 1996). „Базична идеја друштвеног капитала је да породица, пријатељи и удружења чине за поједница важну имовину, за којом може посегнути у кризи, употребити је само за себе, и искористити као материјалну добит. Оно што је тачно за појединце, обично прати и групе. Заједнице које су обдарене различитим залихама друштвених мрежа и грађанским асоцијацијама у бољој су позицији да се супротставе сиромаштву и рањивости, реше спорове и стекну предност за стицање нових прилика” (Woolcock, Narayan, 2000: 3).

Стручна литература о отпорности не користи у значајном обиму појам друштвеног капитала, али се у њој очито обрађују компоненте друштвеног капитала, посебно у сфери заједничког идентитета и заједничких норми (Ledogar, 2008). Са друге стране, иако није користио термин отпорност Džejms Kolman (James Coleman) је описивао децу која су упркос породичним проблемима развила отпорност и избегла запуштеност захваљујући друштвеном капиталу који им је био доступан у верским школама (Coleman, 1987/88 према Ledogar, Fleming, 2008).

Дефинисање отпорности као способности одређене заједнице или културног система да апсорбује поремећаје и да се реорганизује током промена како би се задржали кључни елементи структуре и идентитета који чувају њихову посебност (Healy, 2006) отвара низ истраживачких питања о релацији између отпорности и друштвеног капитала у светлу њихових различитих облика, нивоа и ефеката и коначно добробити појединца и друштва.

Сваки у овом тексту, наведени концепт (отпорност, добробит и друштвени капитал) садржи основне компоненте које у појединим околностима могу стајати у различитим корелацијама. На ово указују резултати поменутог британског истраживања (Mguni, 2012) који су показали да, иако концепт добробити и концепт отпорности стоје у позитивној корелацији њихови централни

елементи — задовољство и способност суочавања са стресом могу бити у негативној корелацији.

У контексту друштвеног капитала, може се говорити о заједницама са слабим, па чак и негативним друштвеним капиталом који у посебним условима појачава виталне атрибуте заједнице. Такође, постоје заједнице са високим степеном друштвеног капитала који испољава „тамну страну” страну. Висок ниво повезујућег капитала својом кохезивношћу штити од депресије (осећање припадности), али притисак контроле и нивелације изазива висок степен анксиозних поремећаја (Kawachi, Berkman, 2001). Различити индикатори добробити, различите процене ризика и различити облици друштвеног капитала представљају сложени сплет теоријских и истраживачких питања чије је укрштање значајано одређено социјалним и културним контекстом индивидуалног и заједничког живота. У том смислу, креирање локалних социјалних политика у српском друштву би требало да буде утемељено на уважавању значаја преклапања концепта отпорности, добробити и друштвеног капитала. Претпоставка је да, услед карактеристика српског друштва које деценијама опстаје у стању кумулативне економске и друштвене кризе истраживачку пажњу треба усмерити на позитивну (у статистичком смислу) корелацију између ниског благостања и ниске отпорности и негативну корелацију између ниског благостања и високе отпорности. Сходно томе, очекује се појачано присуство неформалног друштвеног капитала и вертикалне повезаности.

Претпоставка о преовлађујућим патрон–клијент односима налаже да се у разликовању заштитних фактора који подражавају различите видове отпорности, посебно истакне значај моралне ефикасности. Она се разуме као способност мобилисања мотивације за постизање жељених моралних циљева у ситуацијама невоље. Као димензија отпорности морална ефикасност је веома значајна за постизање психолошке добробити.

Историјске трауме, сиромаштво и друштвене промене огледају се у генерисању друштвеног капитала, његовој снази и облику. Треба утврдити који заштитни фактори као елементи друштвеног капитала подстичу отпорност заједница и појединаца и да ли они подижу ниво добробити. Нека истраживања су показала да је околностима кризе, од класичног концепта друштвеног капитала, много кориснији концепт колективне ефикасности који се заснива на активирању латентних реурса заједнице под одређеним условима. Он има добру примену како у руралним, тако и у урбаним подручјима (Ledogar, 2008).

Повезивање информација о заједницама са информацијама о појединцима који живе у тим заједницама представља сложен истраживачки задатак који може запасти у „еколошку заблуду” која се јавља када се у заједницама са снажним друштвеним капиталом не препознају појединци који немају лак приступ том капиталу. Са друге стране, када млади у једној заједници демонстрирају отпорност насупрот неповољним околностима није јасно у којој мери је за то био задужен цео пакет друштвеног капитала заједнице, а у којој нека од његових појединачних компоненти. Упечатљива позитивна корелација пронађена је у канадском истраживању између одређених карактеристика самоуправе у заједници и одсуства самоубиства младих (Chandler, Lalonde, 1998).

Повезивање ових сложених концепата и разумевање њиховог садејства у друштвеној пракси представља сложен задатак који генерално треба базирати на темељу пружања могућности за развој личних ресурса кроз адекватни приступ заштитним факторима у окружењу. Ово подразумева интервенцију на појединачном, породичном, еколошком нивоу и на нивоу заједнице. Полазећи од разумевања друштвене добробити као динамичног процеса у димензијама друштвене интеграције, односа појединца и друштва, индивидуалног самоостварења у оквирима потенцијала за друштвени напредак, могућности појединца да утиче на друштвене процесе и друштвене кохезије, делотворна интервенција у подстицању отпорности је она која има благотворне ефекте на ментално здравље, функционалне капацитете, развој ресурса појединца и друштвене средине ради унапређења индивидуалног и друштвеног благостања.

Литература:

1. Adger, N. (2000): Social and Ecological Resilience: Are They Related? *Progress in Human Geography*. 24(3): 347–364.
2. Adger, N. et al. (2002): Migration, Remittances, Livelihood Trajectories, and Social Resilience. *AMBIO: A Journal of the Human Environment*. 31(4): 358–366.
3. Adger, N. (2003): Social Capital, Collective Action, and Adaptation to Climate Change. *Economic Geography*. 79(4): 387–404.
4. Bernheim, B. D. (2010): Биheviorистичка економича благастанја. *Panoeconomicus*. 2: 123–151.
5. Bonanno, G. (2004): Loss, trauma, and human resilience: have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychology*. 59(1): 20–8.
6. Brdar, I. (2006) Životni ciljevi i dobrobit: Je li za sreću važno što želimo? *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*. 671–691.
7. Булатовић, А. (2014): Well-being, Capabilities and Philosophical Practice. *Филозофија и друштво*. 25(4): 105–120.
8. Bourdieu, P. (1986) The forms of capital, in Richardson John (ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York.: Greenwood Press. 241–258.
9. Chandler J., Lalonde C. (1998): Cultural continuity as a hedge against suicide in Canada's First Nations. *Transcultural Psychiatry*. 35:191–219.
10. Dasgupta, P. (2003): Social Capital and Economic Performance: Analytics. *Foundations of Social Capital. Critical Studies in Economic Institutions* 2: 309–339.
11. Diener, E. (Ed.). (2009): Social indicators research series: Vol. 38. *Culture and well-being: The collected works of Ed Diener*.
12. Kawachi, I, Berkman F. (2001): Social ties and mental health. *Journal of Urban Health: Bulletin of the New York Academy of Medicine*. 78(3): 458–467.
13. Kessel, G., Gibbs, L. Mac Dougall, C. (2014): Strategies to enhance resilience post-natural disaster: a qualitative study of experiences with Australian floods and fires. *Journal of Public Health*. 37(2): 328–336.
14. Ledogar, R., Fleming, J. (2008): Social Capital and Resilience: A Review of Concepts and Selected Literature Relevant to Aboriginal Youth Resilience Research. *Pimatisiwin*. Summer. 6(2): 25–46.

15. Manyena, S. (2006): The Concept of Resilience Revisited. *Disasters*. 30(4): 433–50.
16. Masten, A. (2001): Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*. 56(3): 227–238.
17. Mguni, N, Bacon N, Brown J. F. (2012): The Wellbeing and Resilience Paradox, The *Young Foundation*.
18. Mguni, N. i Bacon, N. (2010): Taking the temperature of local communities The Wellbeing and Resilience Measure (WARM). The *Young Foundation*.
19. Pavićević, O. (2012): Pozitivni i negativni aspekti društvenog kapitala — slučaj postkomunističkih društava. *Sociologija*. 54(3): 501–526.
20. Pelling, M., High. C. (2005) Understanding Adaptation: What Can Social Capital Offer Assessments of Adaptive Capacity? *Global Environmental Change*. 15 (4): 308–319.
21. Portes, A. (1998): Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology*. 24: 1–24.
22. Portes, A., Landolt, P. (1996): The Downside of Social Capital, *American Prospect*. 26: 18–22.
23. Putnam, R. (1993) *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press, Princeton, NJ.
24. Putnam, R. (2000): *Bowling Alone: Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon&Schuster.
25. Scheffran, J., Marmar, E., Sow, P. (2012): Migration as a Contribution to Resilience and Innovation in Climate Adaptation: Social Networks and Co-development in Northwest Africa. *Applied Geography*. 33: 119–127.
26. Smith, J., Anderson, D., Moore, R. (2012): Social Capital, Place Meanings, and Perceived Resilience to Climate Change. *Rural Sociology*. 77(3): 380–407.
27. Ungar, M. (2011): Social Ecologies and Their Contribution to Resilience. In the Social Ecology of Resilience. *A Handbook of Theory and Practice*. Springer. 13–31.
28. Wolf, J., Adger, N., Lorenzoni, V., Abrahamson, V., Raine, R. (2010): Social Capital, Individual Responses to Heat Waves and Climate Change Adaptation: An Empirical Study of Two UK Cities. *Global Environmental Change*. 20 (1): 44–52.
29. Woolcock M., Narayan D. (2000): *Social Capital: Implications for Development Theory, Research and Policy*. World Bank Research Observer.

Интернет извори:

1. Aldrich, D., Smith. R. (2015): Social Capital and Resilience. *World Humanitarian Summit (WHS) Policy Brief*. http://works.bepress.com/daniel_aldrich/31/.
2. Healy, S. (2006) Cultural resilience, identity and the restructuring of political power in Bolivia. Paper Submitted for the 11th Biennial Conference of the International Association for the Study of Common Property; Bali, Indonesia. June 19–June 23, 2006; http://www.indiana.edu/~iascp/bali/papers/Healey_susan.pdf.

RESILIENCE, WELL-BEING AND SOCIAL CAPITAL – BETWEEN COLABORATION AND COLLISION

Summary: Human activities are guided by values and sense of purpose that stand also not only as guidelines but the core elements for evaluation of these activities. Well-being is at the core of human motivation as quality of life and it is influenced by a myriad of factors spanning from natural circumstances to socially constructed norms.

The concept of resilience is closely related to concepts of well-being and social capital. This paper presents the way in which these concepts are related as well as their common predictors. The aim of the paper is to highlight various aspects of resilience in order to point towards possibilities to intervene via social policy that is embeded in profound understanding of the universal way in which resilience, well-being and social capital function, both at the individual and at the community level.

Key words: resilience, well-being, social capital, public policy, quality of life